

הרב יועזר אריאל

שיניים תותבות - הכשרה לפסח, ואכילת בשר וחלב

ראשי פרקים:

- א. האם יש לדמות שיניים תותבות לשיניים טבעיות?
- ב. האם שיניים תותבות בולעות?
- ג. האם האוכל שבתוך הפה נחשב לכלי שני?
- ד. מחלוקת הפוסקים בהגדרת שיעור יד סולדת
- ה. האם האוכל מבליע גם כשאינו שוהה בפה?
- ו. האם הטעם הבלוע בשיניים נפגם?
- ז. האם האוכל שבתוך הפה נחשב למעוכל?
- ח. האם המיצים שנבלעו בשיניים - נחשבים למעוכלים?
- ט. הכשרת שיניים תותבות לפסח
- י. מסקנות

האחרונים דנו על היתר השימוש בשיניים תותבות בארוחה בשרית ואחר כך בארוחה חלבית, וכן בענין הצורך בהכשרתן לפסח. להלן נדון בנימוקי האחרונים להיתר השימוש בשיניים תותבות, ונוסיף נימוק חדש לענין זה.

א. האם יש לדמות שיניים תותבות לשיניים טבעיות?

בשו"ת בית יצחק (יו"ד א, מג, יב) כתב, שלכאורה יש לדמות שיניים תותבות לשיניים טבעיות. על כן כשם שמותר לאכול בשר אחר חלב בשיניים טבעיות, ואין חוששים לבליעת בשר וחלב - כך גם מותר להשתמש בשיניים תותבות, על אף שהן בולעות בשר וחלב.

בתחילת דבריו כתב הבית יצחק, שלכאורה יש לחלק בין שיניים טבעיות שהבלוע בהם מותר, ובין שיניים תותבות שהבלוע בהם אסור: שיניים טבעיות הן חלק מגוף האדם, על כן בטל שם איסור מהטעם הבלוע, משום שנעשה לחלק מגוף האדם. מנימוק דומה התיר גם החתם סופר (יו"ד צד, ראה גם פ"ת יו"ד קד, ג) לאכול תרנגולת חיה שנכנסה לחמאה רותחת ונשחטה, שאינה נאסרת באיסור בשר וחלב, משום שהחמאה נבלעה בגופה, ונעשתה כחלק מגופה.

מאידך העלה בבית יצחק אפשרות נוספת: שיניים טבעיות אינן דומות לשאר חלקי הגוף, כי אין בהן חיות גמורה, שהרי הן יוצאות מחוץ לבשר (לפחות החלק העליון של השיניים - שאינו מחובר לבשר), ואינן דומות לאיברים אחרים. על כן, הבליעה שבתוכן, שווה לאיסור שנבלע בכלים. לפיכך, כשם שמותר להשתמש בשיניים טבעיות לבשר

ולחלב, על אף שלכאורה האיסור בלוע בתוכן, כך גם מותר להשתמש בשיניים תותבות.

בבית יצחק (שם יא) לא הכריע איזו אפשרות מבין השתים היא הנכונה: האם האפשרות שהשיניים הטבעיות נחשבות כחלק מגוף האדם, או האפשרות שהשיניים הטבעיות אינן נחשבות כגוף האדם?

בסוף דבריו כתב הבית יצחק, שלפי שתי האפשרויות יש לאסור להשתמש בבשר וחלב בשיניים מלאכותיות, כי גם אם נניח ששיניים טבעיות אינן כגוף האדם, אין ללמוד מהן להתיר שיניים מלאכותיות, משום ש"אין דנין אפשר משאי אפשר". כוונת דבריו, שבשיניים טבעיות מותר לאכול בשר וחלב כי לא נאסר על האדם לאכול בשר בפיו אחר חלב שהרי אין לאדם אפשרות להחליף את שיניו הטבעיות, ואין האדם צריך להימנע מאכילת בשר חם אחר חלב חם. מה שאין כן בשיניים תותבות, שאפשר לכאורה להגעילם לפני כל ארוחה, וכמו כן קיימת גם אפשרות שיהיו לו שתי מערכות שיניים תותבות.

לפי נימוק זה, יש לחלק בין סתימות בשיניים ובין שיניים תותבות: בסתימות מותר להשתמש לבשר וחלב, משום שאין אפשרות אחרת, מה שאין כן בשיניים תותבות.

ב. האם שיניים תותבות בולעות?

בשו"ת שאלת שלום (סי' קצה, הובאו דבריו בדרכי תשובה יו"ד פט, יא, ובכף החיים יו"ד פט, כב) התיר להשתמש בשיניים תותבות לבשר ולחלב ללא הגעלה. נימוקו הוא שהשיניים נעשו מדבר חלק ואינן בולעות, לפיכך יש להשוותם לכלי זכוכית שהם חלקים ואינם בולעים, שמותר מעיקר הדין להשתמש בהם לבשר וחלב. על פי נימוק זה התיר גם שימוש לבשר ואחר כך חלב בשיניים שיש בהן סתימות.

על דבריו יש להעיר, שקיימים שני סוגי מערכות שיניים תותבות:

א. מערכת שיניים תותבות **שלמה**: במערכת זו כל השיניים הם מלאכותיות, גם התותבת שעליה מורכבות השיניים עשויה מברזל מצופה בחומר פלסטי חלק.

ב. מערכת שיניים תותבות **חלקית**: מערכת זו מורכבת ממספר שיניים תותבות, הנשענות על השיניים הטבעיות שנשארו באמצעות גשר ברזל מחוספס מצידו הפנימי. לפי נימוקו של בעל שאלת שלום לא ברור מהו ההיתר להשתמש לבשר ולחלב במערכת שיניים מהסוג השני - כשהברזל מחוספס (ראה גם משנת אברהם יו"ד פט, ב).

עוד יקשה לפי שיטתו: כיצד התיר לאכול בשר ואחר כך לשתות חלב חם, לאדם שיש לו סתימה בשיניו? הרי הסתימה מחוספסת ואינה חלקה, וכולעת!

אמנם בשאלת שלום כתב עוד, שהשיניים התותבות וכן הסתימות עשויים מחומר קשה שאינו בולע. אבל קשה, שהרי בפרשת כלי מדין (במדבר לא כב - כג) הוזכרו כל סוגי המתכות, ובפרשה זו נאמר במפורש שכל כלי המתכות בולעים: "אך את הזהב ואת הכסף את הנחושת ואת הברזל את הבדיל ואת העופרת, כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש". לפיכך גם החלק המתכתי המגולה של שיניים תותבות, וכן הציפוי המתכתי העליון שעל גבי הסתימות, דינם ככלי מתכות שבולעים.

על פי דרכו של בית יצחק שהובא לעיל קיימת דרך אחרת להתיר את הסתימות, משום שאין דנים אפשר משאי אפשר; וזאת מלבד הנימוקים הנוספים שיובאו להלן.

ג. האם האוכל שבתוך הפה נחשב לכלי שני?

בשאלת שלום התיר את השימוש בשיניים תותבות, מנימוק נוסף: רוב האוכל נאכל מכלי שני, וכלי שני אינו מבשל.

אלא שלפי נימוק זה יש להתיר לשתות דברים נוזלים חמים בשיניים תותבות. אבל אוכל מוצק חם נחשב לפי חלק מהפוסקים ככלי ראשון! (ראה ש"ך יו"ד קח, ח שפסק כדעת המהרש"ל וחלק על דברי הרמ"א שם). לפיכך יקשה על דבריו: מהו ההיתר לדעתו להשתמש בשיניים תותבות לאכילת בשר חם אחר גבינה חמה (כגון פיצה) או להיפך? הרי כשהיד סולדת בהם, יש להם דין כלי ראשון לדעת חלק מהפוסקים! (ראה גם "נשמת אברהם" יו"ד פז, בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל) האם כל אוכל שבתוך הפה נחשב לאוכל שבכלי שני?

ד. מחלוקת הפוסקים בהגדרת שיעור יד סולדת

בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קצז, ראה גם כף החיים יו"ד פט, כב), התיר להשתמש בשיניים תותבות ללא הגעלה בין בשר לחלב, משום שבשיעור יד סולדת נחלקו הפוסקים:

בחידושי בכור שור (חולין קה, בסוף ספר לבושי שרד) פסק ששיעור יד סולדת הוא שיעור שכריסו של תינוק נכוית בו, כמבואר במסכת שבת (מ), ב. בדרישה (שיח, ה, ראה גם מחצית השקל שיח ס"ק לז) כתב: "מכאן תשובה למורי הוראה, דשואלים אם היד סולדת בו בתבשיל משערים באצבע; וזה אינו, אלא שכרסו של תינוק נכוית בו".

לעומת זאת, המהרש"ם כתב בשם איסור והיתר (כלל לד) וזרע יעקב (שבת מ), ששיעור יד סולדת הוא שיעור שידו של אדם בינוני נכוית בו.

לפיכך התיר המהרש"ם לסמוך על שיטתם בשיניים תותבות, משום שאין דרכו של אדם לאכול ולשתות דברים שהיד נכווית בהם.

מצינו עוד כמה ראשונים שכתבו ששיעור יד סולדת הוא שיעור שיד

נכווית בו :

א. במסכת חולין (קה,ב) נאמר, שאין נוטלים ידים במים שהיד סולדת. רש"י (שם ד"ה "סולדת") ביאר: "סולדת" - "נכווית".

ב. גם רבינו גרשום מאור הגולה (שם) ביאר: "אבל היד נכווית בהן אסור".

ג. הטור יו"ד (בתחילת סימן קה) הגדיר את שיעור הבישול של איסור שנתערב בהיתר: "ואם הוא חם שהיד נכווית בו - אז אוסר כמו מבושל".

ד. הרא"ש (שבת כירה, י) הביא להלכה את דברי הירושלמי (שבת פרק ג, ד) ששיעור הבישול בשבת הוא "יד נכווית בו".

לכאורה בהגדרת שיעור זה קיימת פלוגתא בין בבלי לירושלמי:

בתלמוד בבלי (שבת מ, ב) נאמר:

"אמר רב יהודה אמר שמואל, אחד מים אחד שמן - יד סולדת בו אסור, אין יד סולדת בו מותר. והיכי דמי יד סולדת בו? אמר רחב"א - כל שכריסו של תינוק נכווית בו".

פשוט ששיעור זה חם פחות מהשיעור של כוויה בידו של אדם בינוני, כי כריסו של תינוק רגישה גם לחום נמוך.

אבל בתלמוד ירושלמי (שבת פרק ג, ד) לפי גירסת הרא"ש הנ"ל

נאמר:

"מותר להפשיר במקום שהיד שולטת, ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת. עד היכן? רבי שמעון בן פזי בשם ר' יוסי בר' חנינא אומר - עד שיהא נותן לתוכה והיא נכווית".

גם בביאור פני משה על הירושלמי מבאר: עד שיהא נותן יד לשם והיא נכווית, ובפחות מכאן, אפילו חם הרבה, נקרא היד שולטת.

אבל הרא"ש (כירה ג, י) הביא להלכה הן את דברי הבבלי והן את דברי הירושלמי. מדבריו נראה שסובר שאין מחלוקת בין שני התלמודים.

גם מדברי הבית יוסף (יו"ד בתחילת סימן קה, ד"ה ואם הוא חם) נראה שסובר שאין מחלוקת בין הבבלי והירושלמי. הבית יוסף הביא את דברי

הטור "ואם הוא חם עד שהיד נכווית בו אז אוסר כמו מבושל", וביאר את דבריו: "ואתא למימר לא שנא כלי ראשון בעודו על האור לא שנא אחר שנסתלק מן האור, לא שנא כלי שני, כל שהיד סולדת בו אוסר."

מבואר בדבריו ששיעור "יד סולדת" שהוא שיעור הגדרת בישול לפי הבבלי, שווה לשיעור "ידו של אדם נכווית" שנאמר בירושלמי.

אבל דברי הרא"ש והבית יוסף צריכים ביאור, כי לכאורה אלו שני שיעורים שונים!

בזרע יעקב (הובא בדרכי תשובה יו"ד קה, נא) כתב, שאין סתירה בין שני השיעורים: שיעור "יד סולדת" מבואר בדברי רש"י (שבת מ, ב): "הוא שידו של אדם נמשכת לאחוריה מדאגה שמא תכוה". עם זאת, היד אינה נכווית לאלתר, אלא רק אם ישהה את היד בפנים. לעומת זאת, כריסו של תינוק נכווית לאלתר בחום זה. לפיכך הבבלי הגדיר את שיעור יד סולדת לפי המצב ההתחלתי לאלתר - כשהיד לא שהתה בתוך המים, כי בהתחלה היד סולדת ונמשכת לאחוריה שמא תכווה, ובשיעור זה נכווית כרסו של תינוק לאלתר. גם הירושלמי עוסק באותה דרגת חום המוזכרת בבבלי, אבל הירושלמי מגדיר את החום לפי מצב היד אחרי ששהתה במים חמים, כי בדרגת חום של מים חמים מאד - היד סולדת בתחילה, ואחרי ששהתה בתוך מים אלו היא גם נכווית.

על פי דברי זרע יעקב יש ליישב את שיטת הרא"ש ושיטת הב"י, שהשתמשו להלכה בהגדרת בישול הן בסגנונו של הבבלי "כרסו של תינוק נכווית", והן בסגנונו של הירושלמי שהגדיר את מצב הבישול "עד שיהא נותן בתוכה והיא נכווית", כי שני הסגנונות עוסקים בדרגת חום זהה, אלא שהבבלי מתאר את המצב ההתחלתי של הכנסת היד למים החמים, והירושלמי מתאר את המצב הסופי, כשהיד שהתה במים החמים.

גם בכף החיים (יו"ד קה, ל) כתב בשם בן איש חי, ששיעור יד סולדת הוא שיעור שאדם "נמנע לשתותו או לאכלו מרוב חמימותו", ושיעור זה דומה לשיעור שיד נכווית בו אם תשהה בתוך המים.

מצאתי שגם ביביע אומר (חלק ג סי' ב) הביא את המקורות הנ"ל, שמהם עולה ששיעור יד סולדת הוא שיעור שהיד נכווית. לפיכך פסק שם שמעיקר הדין מותר להשתמש בשיניים תותבות גם בפסח אף ללא הגעלה, בצירוף שני נימוקים:

- א. בליעת השיניים באמצעות כלי שני (ראה את דברי תשובת שאלת שלום שהובאו לעיל ואת ההערה על דבריו).
- ב. שיעור החום של יד סולדת הוא בשיעור שהיד נכווית, ואין דרך לאכול בחום גבוה מסוג זה.

אבל לדעת החזון איש (מעשרות ד, יח) יש לגרוס בירושלמי גירסא אחרת על פי הרמב"ם: "הכל מודים בכלי שני שהוא מותר במקום שאין היד שולטת בו. עד היכן? עד שיהא נותן ידו לתוכה והיא נכווית".

לפי דבריו, הירושלמי קבע שיעור של יד נכווית רק בכלי שני, אבל בכלי ראשון - חייב אפילו בשיעור יד סולדת. אלא שגירסת החזון איש כגירסת הרא"ש שהובאו דבריו לעיל, ומדברי הרא"ש נראה שהירושלמי קבע את שיעור יד נכווית בכלי ראשון. גם הגר"א בביאורו לשו"ע (או"ח שיט, ט; יו"ד קה יג) גורס כגירסת הרא"ש.

כדי לצאת ידי כל החששות (ראה גם פתחי תשובה יו"ד קה, ז) כתבו פוסקי זמננו, שיש לשער את שיעור יד סולדת אם הוא חם יותר מפושרים (ראה גם מאמרו של הגרש"ז אויערבך זצ"ל נועם, ו עמ' שיד. ראה גם פ"ת יו"ד קה, ז; צד, ב). עם זאת, דעתו של המהרש"ם ששיעור יד סולדת הוא רק שהיד נכווית, מצטרף כסניף לנימוקים אחרים, להתיר להשתמש בשיניים תותבות לבשר וחלב.

ה. האם האוכל מבליע גם כשאינו שוהה בפה?

המהרש"ם (שם) כתב נימוק נוסף להתיר להשתמש בשיניים תותבות לבשר ולחלב:

החלב שאדם שותה אינו נשאר בפה, אלא כעבור זמן קצר עובר לושט. לדעת כמה פוסקים (שו"ת הרדב"ז וחמודי דניאל, תערובות א, לד) נוזל חם שאינו משתהה במקום אחד אינו מבליע; שהרי נפסק בשו"ע (יו"ד צב, א) שאם ניער וכיסה את הסיר שנשפך בו חלב על אחת מחתיכות הבשר, האיסור אינו נבלע באותה חתיכה, אלא מתפשט לכל הסיר ובטל בשישים. כך גם לדעתו הדין בשיניים תותבות שהן מותרות, משום שאין הבשר והחלב שוהים זמן רב בין השיניים, אלא עוברים לאלתר לושט.

המהרש"ם כתב, שאמנם הפמ"ג (פתיחה להלכות בשר וחלב) והפרי חדש (יו"ד צח ס"ק ט) חולקים ולדעתם חלב שנפל על בשר ולא נשאר בתוכו, החתיכה בולעת ונאסרת; אבל מכל מקום, יש לצרף את דעת המתירים כנימוק נוסף, מלבד הנימוק שכתב בתחילה (ראה לעיל ד).

על נימוק זה יש להקשות: שהרי גם לשיטת המתירים יש בכוחו של האיסור ששהה זמן מועט להבליע; שהרי נפסק בשו"ע (יו"ד צב, ב) שגם אם ניער וכיסה לא הותרה החתיכה, אלא אם כן יש בסיר חתיכות נוספות שמצטרפות לשיעור שישים לבטל את האיסור. מהלכה זו יש להוכיח, שגם לדעת המתירים איסור נוזלי נבלע בחתיכה גם אם אינו משתהה במקום אחד, אלא שהבליעה מתפשטת גם לחתיכות אחרות, על כן היא

בטלה אם יש שישים כנגדה. לפיכך קשה: כיצד מותר לכתחילה להשתמש בחלב אחרי בשר בשיניים תותבות? אמנם הבליעה מועטת, אבל אין מבטלים איסור לכתחילה!

נוסף לכך המקרה שעליו דן המהרש"ם הוא באדם ששותה חלב נזולי חם, כמבואר בשאלה שנשאלה לפניו. אבל אדם שאוכל גבינה חמה, הגבינה שוהה בפה ונלעסת היטב בין השיניים; לפיכך אין ללמוד מהנימוק הנוסף שכתב המהרש"ם להתיר לאכול גבינה חמה בשיניים תותבות ללא הגעלה אחרי אכילת בשר.

ו. האם הטעם הבלוע בשיניים נפגם?

בספר נשמת אברהם (יו"ד פט, ב) הובא נימוק להתיר להשתמש בשיניים תותבות בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל:
 "אולם עיקר הטעם להקל הוא, מפני שהחום הטבעי שבתוך הפה מקלקל ומפסיד את הטעם הבלוע, וגם לאחר זמן קצר - דינו כאינו בן יומם, ורק מאכילת בשר לחלב ממש החמירו חכמים, אבל לא חשו כלל על הטעם הבלוע שבתוך התותבות".

לכאורה יקשה על דבריו: אם דין שיניים תותבות ככלים שאינם בני יומם כיצד מותר לכתחילה להשתמש בשיניים תותבות? הרי מבואר במסכת עבודה זרה (עו, א) שלכתחילה אין להשתמש בדבר חם בכלים שאינם בני יומם, והנימוק לכך מבואר שם: "גזרו קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא!"

נראה שכוונתו היא שההבל בפה פוגם את הטעם הבלוע בשיניים, על כן מותר אף לכתחילה להשתמש בכלי שטעם האיסור בו פגום; ואינו דומה לכלי שאינו בן יומו שהטעם לא נפגם על ידי טעם אחר אלא נפגם מעצמו כעבור כ"ד שעות, לפיכך גזרו חכמים על קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא, אבל דבר פגום מותר לכתחילה לאכלו.

אבל יש לעיין עוד בדבריו: הרי חום ההבל שבפה - אין היד סולדת בו, על כן יקשה: כיצד מסוגל חום זה לחדור לתוך השיניים התותבות ולפגום את הטעם הבלוע? הרי שיניים תותבות דינם ככל הכלים שאינם בולעים בחום שאין היד סולדת, בפרט שהם עשויים מחומר קשה (ראה לעיל ב)!

ז. האם האוכל שבחורך הפה נחשב למעוכל?

יש לדון להתיר שימוש בשיניים תותבות לבשר וחלב מנימוק נוסף: ניתן לומר שאוכל שנלעס בפה נחשב למעוכל, ויצא מגדר אוכל.

במסכת חולין (קה, א) מבואר כי בשר שנלעס בפה אינו נחשב למעוכל: "אמר ליה רב אחא בר יוסף לרב חסדא, בשר שבין השיניים מהו? קרי עליה - הבשר עודנו בין שיניהם".

לפי שיטת רש"י (שם ד"ה בשר שבין השיניים) הבשר כל זמן שהוא בעין יש עליו שם בשר, עד שיטלנו מבין השיניים. נוסף לכך, גם אם נטל את הבשר מבין השיניים אסור לאכול אחריו גבינה, אלא אם כן ימתין עד זמן סעודה אחרת, משום שלדעת רש"י (שם ד"ה אסור לאכול גבינה) הבשר "מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו".

לדעת הרמב"ם, האיסור לאכול חלב אחר בשר הוא משום חשש שמא נשאר בשר בין השיניים, והבשר אינו נחשב למעוכל. אבל אחר שש שעות - מותר לאכול חלב, משום שכעבור שש שעות הבשר שבין השיניים נחשב למעוכל.

קיים הבדל מעשי בין שתי השיטות: לפי שיטת רש"י - צריך לנקות את שיניו מהבשר גם אם עברו שש שעות. אבל לפי הרמב"ם - כעבור שש שעות הבשר נחשב למעוכל ואין צורך לנקות את שיניו. השולחן ערוך (יו"ד פט, א) פסק להחמיר כשיטת רש"י:

"אפילו אם שהה כשיעור, אם יש בשר בין השיניים צריך להסירו".

הצורך בהמתנה עד זמן סעודה אחרת נאמר רק באכילת חלב אחר בשר, אבל מותר לאכול בשר אחר גבינה גם ללא המתנת זמן, כמבואר במסכת חולין (קה, ב) ובשו"ע (יו"ד פט, ג). הט"ז כתב שתי שיטות בביאור ההבדל בין אכילת בשר אחרי חלב שהיא מותרת, לעומת איסור אכילת חלב אחר בשר שהיא אסורה:

א. לפי שיטת רש"י יש לפרש שהבשר בלבד מושך טעם עד זמן סעודה אחרת אבל החלב אינו מושך טעם בפה, לפיכך מותר לאכול בשר אחר חלב.

ב. לדעת הרמב"ם, שחושש לבשר שבין השיניים - חשש זה קיים רק אחר אכילת בשר, משום שבשר אינו נחשב למעוכל לאלתר, ועל בשר בלבד נאמרה גזירת הכתוב: "הבשר עודנו בין שיניהם", אבל על שאר אוכלים לא גזר הכתוב, והם נחשבים למעוכלים לאלתר. על כן לפי הרמב"ם מותר לאכול בשר אחרי גבינה, משום שהגבינה נחשבת למעוכלת לאלתר.

אחת התוצאות המעשיות העולה מההבדל שבין השיטות היא בענין אכילת בשר אחר גבינה קשה ששהתה ששה חודשים. לפי רש"י, גבינה קשה אינה דומה לשאר מאכלי חלב, משום שגבינה קשה מושכת טעם בפה. אבל לפי שיטת הרמב"ם, בשר שבין השיניים בלבד נקרא בשר, ולא גבינה, משום שהיא נחשבת למעוכלת. על פי דעת הרמב"ם כתב הט"ז (יו"ד פח) שמותר לאכול בשר גם אחרי גבינה קשה, כי לפי הרמב"ם אין חשש לגבינה שבין השיניים, כי גזירת הכתוב חידשה, שבשר בלבד אינו נחשב למעוכל, אבל שאר אוכלים נחשבים למעוכלים לאלתר.

לפי דברי הט"ז יש להתיר שיניים תותבות שבלעו טעם בשר ואחר כך חלב, וכן להיפך, שהרי גזירת הכתוב חידשה שבשר בעין בלבד אינו נחשב למעוכל, ואין לך בו אלא חידושו, אבל לא שאר דברים; לפיכך גם המיצים שפירשו מהבשר ונבלעו בתוך השיניים התותבות ואינם בעין אינם נקראים בשר, ואינם נכללים בגזירת הכתוב שנאמרה דוקא על בשר בעין ולא על טעם בשר, ומותר לאכול חלב אחריהם.

לכאורה יש להקשות על דברי הט"ז: הרי"ף חולין (מג, א בדפי הרי"ף) כתב שחלב הנמצא בקיבה אפילו צלול הרי הוא כ"פירשא בעלמא". כדעה זו פסק הבית יוסף (יו"ד פז, ראה גם ש"ך שם, כט). משמע שדוקא חלב שבקיבה נחשב למעוכל, אבל חלב שנמצא בפה אינו נחשב למעוכל!

עוד יותר יקשה על פי שיטת הרמ"א (יו"ד פז, י) שפסק כשיטת ר"ת שאין החלב שבקיבה מוגדר כפירשא בעלמא, אלא אם כן הוקרש והשתנתה צורתו. לפיכך יקשה, שהרי אפילו אוכל שבקיבה לא נחשב למעוכל אלא אם כן השתנתה צורתו לשיטת ר"ת!

עוד יש להקשות על דברי הט"ז, שהרי לכאורה גם שאר אוכלין אינם נחשבים למעוכלים בפה כל זמן שהם בעין, כמבואר במסכת חולין (קג, ב):
 "בעא רבי אלעזר מר' אסי, אכל חצי זית והקיאו, וחזר ואכל חצי זית והקיאו, מהו? מאי קא מיבעיא ליה, אי הוי עיכול אי לא הוי עיכול? ! ותיבעי ליה כזית!"

רש"י מפרש את הבעיה: "אי הוי עיכול - בבליעתו והוי פירשא בעלמא, ואכילה שניה לאו כלום הוא". ובלשונו של רבינו גרשום:
 "כלומר קמיבעיא ליה - כיון דהקיאו, אי חשיב בפעם ראשונה כמעוכל וכיוון דהדר אכלו לא חשיב אכילה, דהוי כעפרא".
 עולה מכאן, שהגמרא דנה אם אוכל בפה נחשב למעוכל. במסקנת הסוגיה שם נאמר: "שמעינן מינה דלא הוי עיכול".

ממסקנת הסוגיה עולה לכאורה, שכל זמן שהמאכל בעין אפילו הקיאו וחזרו ואכלו עדיין לא נחשב למעוכל. מסקנת הגמרא סותרת לכאורה את דבריו של הט"ז, שפסק שאוכל נחשב למעוכל לאלתר!

אפשר היה ליישב קושיה זו, שהסוגיה בחולין עוסקת באבר מן החי, כשם שגם לעיל הסוגיה עוסקת באבר מן החי. כך גם מסתבר מפשטות הלשון: "אכל חצי זית וחזרו ואכל חצי זית והקיאו ואכלו מהו"? בשאלת הגמרא לא התבאר, מהו סוג האיסור שבו נאסר חצי הזית, משום ששאלת הגמרא הובאה כהמשך לדיון בסוגיא לעיל שעסקה באיסור אבר מן החי. לפיכך אפשר ללמוד מסוגיא זו רק על אבר מן החי, או על שאר איסורים שנאמרו בבשר, משום שמכח גזירת הכתוב "הבשר עודנו בין שיניהם" יש ללמוד שאינם נחשבים למעוכלים כל זמן שהם בעין, אבל שאר מאכלים שאינם של בשר אפשר שנחשבים למעוכלים לאלתר.

אלא שעדיין יקשה על דברי הט"ז, שהרי האוכל אפילו בקיבה לא נחשב מעוכל לדעת ר"ת אלא אם כן נשתנתה צורתו, כל שכן שאוכל בפה לא נחשב למעוכל, כמבואר לעיל!

נראה ליישב את שיטת הט"ז כך: הר"ש משאנץ (אבלות יא, ז) והתוספות במנחות (סט, א, ד"ה "דבלע הוציין") דנו על חיטה שנמצאת בתרנגולת בפסח אם היא נחשבת למעוכלת. הר"ש הביא משניות ובריייתות סותרות: מצד אחד קיימות הוכחות שאוכל שנמצא בקיבה נחשב למעוכל, כגון מהמעשה שמובא במנחות (סט, ב): "מעשה ובלעו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן, ובא מעשה לפני חכמים וטהרו את הבשר". מאידך, מהסוגיא במסכת חולין (קג, ב) שהובאה לעיל, יש ללמוד שאוכל שנבלע אינו נחשב למעוכל, שהרי לדעת ר' יוחנן שם - האוכל חצי זית והקיאו וחזרו ואכלו חייב! כך גם משמע לכאורה ממסכת בכורות (ז, ב): "דג טהור שאכל דג טמא אסור באכילה".

הר"ש והתוספות במסקנתם כתבו:

"ומתוך הסברא היה נראה, בין לענין איסור בין לענין טומאה, דכל דבר שנמצא שלם כבריתו, כגון חיטין שבגללי הבקר ודגים טמאים הבלועים בדג הגדול לא חשיב עיכול; ותינוקות דחשיב בשר עיכול נלעסו בשיני הזאבים וחשיב עיכול טפי, ולכך טיהרום".

לפיכך כתבו התוספות (שם) שחיטה שנמצאה בתרנגולת בפסח אחרי שנלעסה אין בה איסור חמץ, משום שאינם שלמה כבריתה.

גם הרב מאיר אריק זצ"ל בעל אמרי יושר (התשובה נדפסה מכתב ידו; קובץ כתר תורה ג, תשנ"ו) כתב שיש לחלק בין איסור שנשתנתה צורתו ובין

איסור שלא נשתנתה צורתו (על אף שלא הביא את דברי הר"ש והתוספות). מדבריהם נראה שאוכל שהשתנתה צורתו נחשב למעוכל. הט"ז סובר שאוכל שנלעס ונשאר בין השיניים והשתנתה צורתו נחשב למעוכל, שהרי לדעת הרמב"ם בשר בין השיניים אחר שש שעות נחשב למעוכל על אף שהבשר לא הגיע לקיבה! אמנם רש"י חולק, ולדעתו הבשר איסור גם אחרי שש שעות. אבל הן לדעת רש"י והן לדעת הרמב"ם **הבשר** בלבד נחשב כבלתי מעוכל, משום גזירת הכתוב: "הבשר עודנו בין שיניהם", אבל שאר המאכלים נחשבים למעוכלים ומותרים לאלתר אם נלעסו בפה.

אלא שהפרי חדש (יו"ד, פט, טז) והפרי מגדים (משבצות זהב פט, ד) חלקו על חידוש הט"ז, וכתבו שגם שאר אוכלים אינם נחשבים למעוכלים בפה, ולפיכך גבינה שבין השיניים נקראת גבינה ואינה נחשבת למעוכלת, על כן לדעתם איסור לאכול בשר אחרי גבינה קשה אף לדעת הרמב"ם.

נראה שלפי שיטת הפרי חדש והפרי מגדים יש לחלק בין גבינה רכה ובין גבינה קשה לדעת הרמב"ם, על אף שלדעתם כל האוכלים אינם נחשבים למעוכלים בעודם בין השיניים: גבינה רכה אינה נשארת דבוקה בין השיניים, והיא נפלטת בקלות באמצעות קינוח הפה באכילת לחם וכן בהדחת הפה, כפי שנפסק גם להלכה בשו"ע (פט, ב), לפיכך מותר לאכול אחריה בשר. אבל גבינה קשה נשארת דבוקה בין השיניים, על כן דין גבינה קשה כדין בשר שבין השיניים: כשם שחוששים לבשר שבין השיניים, מכח גילוי מילתא מהתורה: "הבשר עודנו בין שיניהם", כך גם שאר מאכלים שיש להם תכונה של הידבקות בתוך השיניים אינם נחשבים למעוכלים, ויש לחשוש שמא נשארו בין השיניים.

לפי דבריהם, שאוכל שנלעס בפה אינו נפגם - לכאורה בטל הנימוק הנזכר להיתר שימוש בשיניים תותבות לבשר וחלב.

ח. האם המיצים שנבלעו בשיניים נחשבים למעוכלים?

נראה, שגם לפי שיטת הפרי חדש והפרי מגדים, שסוברים שאוכל שנלעס בפה אינו נחשב למעוכל, יש להתיר להשתמש בשיניים תותבות לבשר ולחלב:

יש לחלק בין אוכל שנלעס בפה שנמצא בעין, ובין מיצים שפירשו מן הבשר ונבלעו בשיניים תותבות, ואינם בעין. התורה חידשה בגזרת הכתוב "הבשר עודנו בין שיניהם" שאוכל שהוא בעין ונמצא בין השיניים נחשב לאוכל, אבל אוכל שאינו בעין אינו נכלל בגזירת הכתוב, שהרי בגזירת הכתוב נאמר: "הבשר עודנו בין שיניהם", דהיינו שהבשר נמצא בעין בין השיניים, ולא נבלע בתוך השיניים. לפיכך המיצים אינם

דומים לאוכל שנמצא בעין בין השיניים, שלדעת הרמב"ם עיכולו מסתיים כעבור שש שעות, ולדעת רש"י לא נגמר עיכולו כל זמן שנשאר בעין בשיניים: הבשר שבעין לא התעכל וגם ולא נבלע בתוך השיניים, מה שאין כן המיצים שפירשו מן הבשר והתמזגו עם הריר ונבלעו בשיניים התותבות. על כן מיצי הבשר נחשבים למעוכלים לאלתר כשהתמזגו עם הריר שבפה, שהרי תהליך העיכול המתיר את האיסור מבחינת ההלכה נגמר בהמסת והפרדת המיצים שבמאכל והתמזגותם עם המיצים שבגוף, וכל שכן **כשנבלעו** בשיניים התותבות ואינם בעין, בצורה זו הם נעשים "פירשא בעלמא".

אמנם לעיל הבאנו את דברי הבית יצחק שהספק אם יש לדמות שיניים מלאכותיות לשיניים טבעיות. אבל מאחר שהנימוק להתיר אוכל שנבלע בשיניים טבעיות הוא משום שהוא נחשב למעוכל כשהוא אינו בעין, לפיכך גם אוכל שנבלע בשיניים מלאכותיות נחשב למעוכל; שהרי לולי חידוש התורה: "הבשר עודנו בין שיניהם", היה מקום להחשיב גם בשר שבין השיניים למעוכל, כמבואר בספק של הגמרא. על כן כשהידשה תורה ואסרה בשר שבין השיניים - אין לך בו אלא חידושו: **בין השיניים בלבד**, ולא כשנבלע בתוך השיניים.

לפיכך מותר להשתמש בשיניים תותבות לאכול בשר חם אחרי גבינה חמה לאלתר, אם הדיח פיו וקינח ידיו (ראה שו"ע יו"ד פט, ב), משום שטעם הגבינה נחשב למעוכל לאלתר, ופקע ממנו שם אוכל. כמו כן, אם אכל בשר מותר לאכול חלב אחרי שש שעות.

עם זאת, פעמים רבות מצוי שנשאר בשר בין השיניים התותבות ובין החניכיים, אם לא נשטפו השיניים אחרי הארוחה השרית. לפיכך אם נשאר בשר בעין - עליו לנקות את שיניו קודם הארוחה החלבית, כמבואר בשו"ע (יו"ד פט, א).

ט. הכשרת שיניים תותבות לפסח

לפי המבואר לעיל, יש צירוף של מספר נימוקים להתיר שימוש בשיניים תותבות לבשר ולחלב. עם זאת, המהרש"ם (ח"א קצז) כתב שיש להחמיר ולהגעיל את השיניים התותבות לצורך פסח. אבל אם ההגעלה במים רותחים עלולה לקלקל את השיניים התותבות אפשר להקל בהגעלה על ידי עירווי כלי ראשון, משום שמעיקר הדין יש להקל להשתמש בשיניים תותבות שבלעו חמץ מהנימוקים שנתבארו לעיל, ורק משום חומרת איסור חמץ נוהגים להגעילם, בפרט שלדעת כף החיים (יו"ד פט, ב) גם לצורך פסח אין צורך להגעיל שיניים תותבות.

נוסף לכך: הצורך בהגעלה ברותחין הוא משום חשש חמץ הבא בגוש חם, שלדעת מהרש"ל נחשב לכלי ראשון. אבל מכיון שבשימוש בשיניים תותבות קיימים נימוקים נוספים להקל מעיקר הדין, יש לצרף לנימוקים אלו את שיטת הרמ"א (יו"ד קה) שפסק שגוש חם שיצא מכלי ראשון נחשב לכלי שני.

כמו כן יש לצרף עוד נימוק: לפי המחבר (או"ח תנא, ה) יש להכשיר כלי חמץ לפי רוב תשמישו של הכלי. רוב תשמיש השיניים התותבות אינו בחמץ בגוש חם, שהרי אדם אוכל ושותה גם דברים פושרים או קרים, או ששותה נוזלים חמים שהם בכלי שני ולא מכלי ראשון. לפיכך אפשר להכשיר את השיניים התותבות בעירווי מכלי ראשון (ראה גם בספרו של הרב צבי הכהן שליט"א "ער"פ שחל בשבת" פרק ז, ו).

י. מסקנות

1. מותר להשתמש בשיניים תותבות לחלב ולבשר, ללא הגעלה.
2. אם נשארו שיירי בשר בין השיניים התותבות ובין החניכיים אחרי ששעו, יש לנקותם לפני ארוחה חלבית.
3. לצורך פסח יש מקום להדר ולהגעיל את השיניים התותבות. אולם אם הגעלה במים רותחים עלולה לקלקל את השיניים - די להכשיר בעירווי מים חמים מכלי ראשון.

מקור: אסיא נט-ס, עמ' 116-128 (1997)